

УДК 378.091

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА (ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Мартинець Л.А., к. пед. н., доцент,
завідувач кафедри педагогіки та управління освітою
Донецький національний університет імені Василя Стуса

У статті розкриваються теоретичні основи професійного розвитку педагога (психологічний аспект). Підкреслено, що особистісний розвиток невіддільний від професійного: в основі кожного лежить принцип саморозвитку, що детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного втілення, що призводить до вищої форми життєдіяльності – творчої самореалізації і, у підсумку, життєтворчості. Визначено, що професійний аспект є проекцією завдань розвитку, що формуються на підставі психофізіологічних змін та особистісних новоутворень, на соціальну ситуацію розвитку, зміст якої полягає у набутті статусу суб'єкта професійної діяльності.

Ключові слова: професійний розвиток, акмеологія, ефективність професійної діяльності, екзистенціалізм, мотивація, життєтворчість.

В статье раскрываются теоретические основы профессионального развития педагога (психологический аспект). Подчеркнуто, что личностное развитие неотделимо от профессионального – в основе каждого лежит принцип саморазвития, детерминирующий способность личности превращать собственную жизнедеятельность в предмет практического воплощения, что приводит к более высокой форме жизнедеятельности – творческой самореализации и, в итоге, житнетворчества. Определено, что профессиональный аспект является проекцией задач развития, формируются на основании психофизиологических изменений и личностных новообразований, на социальную ситуацию развития, смысл которой заключается в приобретении статуса субъекта профессиональной деятельности.

Ключевые слова: развитие, акмеология, эффективность профессиональной деятельности, экзистенциализм, мотивация, житнетворчество.

Martyneć L.A. THEORETICAL BASIS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS (PSYCHOLOGICAL ASPECT)

The theoretical basis of teacher's professional development (psychological aspect) is revealed in the article. It is emphasized that personal development is inseparable from the professional one – each of them is based on the principle of self-development, which determines the ability of the individuals to transform their own livelihoods in terms of practical implementation, leading to higher forms of life – creative self-actualization, and as a result – life creation. It is defined that the professional aspect is the projection of development tasks that are formed on the basis of psychophysiological changes and personal growths on the social situation of development, the content of which is obtaining a status of subject of professional activity.

Key words: professional development, acmeology, efficiency of professional activity, existentialism, motivation, life creation.

Постановка проблеми. У сучасну епоху спостерігається активізація глобалізаційних процесів, ускладнення суспільно-політичного, економічного й культурного життя, а також стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Зміна стандартів і механізмів суспільного функціонування зумовлює потребу модернізації системи професійної підготовки педагогів із метою формування компетентних і конкурентоспроможних фахівців, які ефективно здійснюватимуть поліфункціональну педагогічну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти професійного розвитку особистості виступили предметом наукових досліджень як вітчизняних (Г. Балл, І. Бех, К. Гуревич, Є. Мілерян, В. Моляко, П. Перепелиця, К. Платонов, Б. Федоришин та ін.), так і зарубіжних

учених (С. Бaley, Л. Бандура, Й. Лінгарт, Д. Міллер, Д. Супер, К. Чарнецькі та ін.).

Так, сутність, етапи і закономірності процесу професіоналізації розглядаються в межах психологічної теорії діяльності (Г. Балл, О. Леонтьєв, С. Максименко, В. Моляко, В. Шадріков та ін.); психологічної теорії професійного становлення (А. Бодальов, Е. Зеєр, Є. Климов, А. Марков, Л. Мітіна, Н. Пряжников, С. Чистякова та ін.); психологічної теорії особистості (Б. Ананьєв, О. Асмолов, Е. Климов, Б. Ломов, Н. Нечаєв, Г. Суходольський та ін.). Необхідність продуктивного розв'язання задач професіоналізації знайшла своє відображення в низці досліджень вітчизняних психологів: наукові уявлення про особистість професіонала й закономірності його становлення вивчали К. Гуревич, Є. Климов, Б. Ломов, А. Маркова, В. Шадріков та ін., проблеми ефек-

тивності професійної діяльності – І. Зязюн та В. Казміренко, загальні засади розвитку професійної культури суб'єкта діяльності – Г. Балл, С. Максименко, В. Рибалка тощо.

Найвідоміші вітчизняні концепції професійного розвитку та психології професіоналізму (О. Бодальов, Є. Клімов, Н. Кузьміна, О. Маркова, Л. Мітіна, В. Моляко, Н. Побірченко, О. Реан, А. Фурман, В. Шадріков та ін.) переконливо доводять, що як особистість, так і її пізнавальні процеси формуються саме під час професійного розвитку, здійснення професійної діяльності, розв'язання специфічних професійних завдань.

Отже, розглянемо передумови професійного розвитку педагога у працях зарубіжних і вітчизняних психологів.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в аналізі психологічних підходів щодо професійного розвитку педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. В історії розвитку цивілізації, як правило, будь-який прояв уваги до проблеми людини спричиняло появу культурних рухів і адекватних їм наукових напрямків. Отже, виникнення після Другої світової війни гуманістичного руху, теоретичним фундаментом якого стала гуманістична психологія, яка, у свою чергу, заснована на філософії екзистенціалізму, є історично зумовленим. При цьому важливо зауважити, що ключові категорії філософії екзистенціалізму – «суб'єктивність», «самосвідомість» і «самовизначення» – входять до тезаурусу гуманістичної психології й педагогіки успіху.

Д. Леонтьєв вважав: «Гуманістична психологія являє собою не тільки науковий напрямок, але й загальнокультурне явище. <...> Руйнування традиційної системи цінностей і прагматизація життя «в суспільстві споживання» зробили типовим конфлікти між прагненням людини до любові, щирості й глибоких людських відносин, з одного боку, і неможливістю встановити ці відносини – з іншого» [4, с. 21]. Представники гуманістичної психології (зокрема, А. Маслоу, Г. Оллпорт, К. Роджерс, Е. Фромм), незважаючи на розбіжності в поглядах, спрямовували розгляд розвитку особистості в контекст самоактуалізації, самоздійснення й самовираження [5; 6; 7; 9].

Так, творець «теорії росту» Курт Голдштейн розглядав самоактуалізацію як фундаментальний процес у кожному організмі. Але, на його думку, самоактуалізація не означає кінця проблемам і труднощам, навіпаки, зростання особистості часто може принести певну частку болю й страждань; здібності організму визначають його потре-

би [3, с. 34]. В. Франкл послідовно розвиває у своїх роботах тезу «Існування передує сутності» [8, с. 175]. За теорією особистості А. Маслоу, самоактуалізація означає процес, що дає змогу розкрити власний життєвий досвід, довіритися почуттям і думкам. Особистість, що самоактуалізується, за уявленням Маслоу, має більшу «свободу волі» і менш детермінована ззовні. У своїй книзі «Мотивація й особистість» А. Маслоу визначає самоактуалізацію «як повне використання й реалізацію здібностей, таланта, потенціалу особистості» [5, с. 86].

Теорія особистості К. Роджерса спрямована на людину як активну істоту, яка ставить перед собою далекі цілі та йде до них. Водночас наголос зроблено на концепції «самості», яка «організована, рухлива та є послідовною концептуальною моделлю сприйняття характеристик і взаємин «Я», або самого себе, і водночас системою цінностей, застосовуваних до цього поняття» [7, с. 46].

Отже, гуманістична психологія описує професійно успішну людину як людину, що орієнтована на задоволення потреб високого рівня – «потреб росту»: потреб у повазі, самоповазі та потреб самоактуалізації, саморозвитку.

У філософії екзистенціалізму (М. Хайдеггер, К. Ясперс, Ж.-П. Сартр, А. Камю та ін.) значущою якістю людини виступає обов'язок, адже завдяки йому людина здійснює акт самовизначення. У дослідженні самої людини наголос робиться на виявленні її сутності, якостей і рис. Людина, на думку Ж.-П. Сартра й А. Камю, робить себе сама, вона несе відповідальність за все, що з нею коїться. К. Ясперс вважає: «Кожна людина повинна чітко усвідомлювати, яка її позиція й в ім'я чого вона діє. Кожна людина начебто призначена божеством жити й діяти в ім'я безмежної відкритості, справжнього розуму, істини, любові й вірності поза тим насильством, що властиво державі й церкві, під гнітом якого ми змушені жити і якому протистояти» [10, с. 239].

У плані вивчення професійного розвитку педагога важливими, на нашу думку, є висновки українського вченого І. Беха. Учений виділяє два основні компоненти в структурі якостей особистості: моральну спрямованість і вольову регуляцію. І. Бех підкреслює, що моральна спрямованість як структурний компонент характеризує почуття, потреби, прагнення, наміри особистості. Людина є носієм і виразником прийнятої нею моралі й суспільних цінностей, цим і позначаються ціннісні орієнтації. Моральні орієнтації регулюються суспільними нормами – правилами честі, моральним кодексом. Спрямованість

набуває моральності, якщо людина не лише розуміє обов'язковість дотримання моральних норм, але й глибоко усвідомлює необхідність їх виконання для себе особисто [1].

За даними досліджень сучасних психологів (Н. Касаткіна, В. Поляков, С. Чистякова та ін.), існує нерозривний зв'язок між професійним розвитком, онтогенетичним розвитком особистості, а також її професійним самовизначенням [11]. Особистісний розвиток є невіддільним від професійного – в основі кожного лежить принцип саморозвитку, що детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного втілення, що призводить до вищої форми життєдіяльності – творчої самореалізації, і у підсумку – життєтворчості [11]. Як зазначає Е. Зеєр, у межах часового підходу професійне становлення практично повністю співпадає з онтогенезом людини, якщо розглядати онтогенез як життя індивіда з дня народження до старості. Отже, є всі підстави вважати професійне становлення процесом, який пронизує все життя людини [2, с. 251].

Інший сучасний психологічний напрям – акмеологія (А. Бодальов, А. Деркач, Г. Вайзер, Е. Вахромов, Н. Карпова, А. Суворов, В. Чудновський та ін.) – також розглядає в єдності процеси професійного і особистісного розвитку, вказуючи шляхи досягнення професійної майстерності на підставі реалізації творчого потенціалу особистості [11].

Е. Зеєр вказує на визначальну роль власної активності в процесі професійного становлення особистості. Згідно з уявленнями вченого, професійне становлення – це процес прогресивної зміни під впливом соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самовдосконалення і самоздійснення, продуктивний процес розвитку і саморозвитку особи, засвоєння і самопроекування професійно орієнтованих видів діяльності, визначення свого місця у світі професій, реалізація себе в професії і самоактуалізація власного потенціалу задля досягнення вершин професіоналізму. Схожу позицію під час дослідження трансформацій мотиваційної сфери особистості в період професійного становлення демонструє О. Плющ, який зазначає: професійне становлення пов'язане з характером стрижневих властивостей особистості, що включають й особливості професійного самовизначення. Перетворення життя індивіда на предмет його свідомої творчої діяльності підкреслює особливе значення суб'єктивних передумов його життєтворчості [11]. За суб'єктного підходу, що підкреслює активність самої людини у визначенні життєвого шляху, процес профе-

сійного становлення доцільно розглядати як формування професійного самовизначення, в якому відображається ступінь зрілості особистості. Мотиваційна структура набуває при цьому відповідності із структурою мотиваційної сфери фахівців певної галузі [11]. На початкових стадіях професійне становлення особистості детерміновано зовнішніми обставинами. Чинниками подальшого розвитку виступають її внутрішні середовища, власна активність. Перетворення життя індивіда на предмет його свідомої творчої діяльності підкреслює особливе значення суб'єктивних передумов його життєтворчості [11].

Як засвідчують результати проведеного теоретичного аналізу, у сучасних психологічних дослідженнях професійний розвиток особистості на будь-яких етапах професійного становлення розглядається у безпосередньому зв'язку з її особистісним розвитком. Водночас домінуючим методологічним підґрунтям виступає суб'єктно-діяльна парадигма, основним методологічним принципом якої є визнання активної ролі людини в реалізації своїх відносин із навколишнім світом (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Бодальов, О. Брушлінський, О. Леонтьєв, Б. Ломов, А. Петровський, С. Рубінштейн та ін.). Бачення дослідниками активної та творчої ролі особистості у побудові власного життєвого проекту, важлива роль в якому належить професійній самореалізації, набуття статусу суб'єктності, дозволяє перевести прикладні аспекти дослідження особливостей професіоналізації у площину життєтворчості, розвитку життєтворчої активності.

Суттєвим внеском в теорію і методологію психологічної науки про людину як суб'єкта життєтворчості виступає розгорнуте визначення В. Роменцем психологічної сутності вчинку. К. Абульхановою-Славською при створенні концепції особистості як суб'єкта життєвого шляху досліджено взаємозв'язки активності, свідомості та особистісної організації часу. А. Брушлінським створено континуально-генетичну концепцію психічного та обґрунтовано положення про його недиз'юнктивність. У низці сучасних досліджень розглядаються питання філогенетичного та онтогенетичного становлення суб'єкта (Л. Анциферова, Е. Ісаєв, С. Максименко, В. Слободчиков, І. Якиманська та ін.).

Означені дослідження певною мірою співвідносяться з дослідженнями категорії життєтворчої активності особистості [11].

Згідно з положеннями концепції, запропонованої В. Ямницьким, параметр суб'єктності виступає системною характеристикою особистості. Її провідними властивостями є:

цілісність виявлення активності у взаємодії зі світом, свідомий характер діяльності, самосвідомість та відповідальність як наслідок свободи вибору. У контексті аналізу активності життєтворчості В. Ямницький наголошує на таких характеристиках суб'єктності, як усвідомлюваність активності (рефлексія), ймовірність реалізації в пристосувальному (адаптація) або креативному (творчість, пізнання) напрямках, спрямованість на самопізнання та саморозвиток [12].

В. Ямницьким запропоновано та обґрунтовано також категорію суб'єкта життєтворчості, власної життєтворчої активності. Водночас процес життєтворчості розглядається як цілісна реалізація всіх потенціалів особистості творця, акмеологічним виявом його буття, а під життєтворчою активністю розуміється особливий, інтегральний вид активності особистості, що складає симультанну єдність її адаптивного, продуктивного, суб'єктного та пізнавального типів, і характеризується цілісністю виявлення на предметному, когнітивному, соціальному й духовному рівнях прояву. З таких позицій життєтворча активність розглядається як активність суб'єкта життєтворчості, який свідомо реалізує цільовий або смисловий аспект цілісного буття відповідно до власного творчого задуму [12].

Запропонований підхід дозволяє розглядати життєтворчу активність особистості як сполучну ланку, кризу яку, за наявності рефлексії, здійснюється взаємозв'язок між процесами адаптації й творчості на рівні самореалізації (саморозвитку, самоактуалізації) як кінцевої мети адаптаційних процесів, з одного боку, та творчості як інтегральної характеристики життєвої активності – з іншого.

Як бачимо, у такому підході органічно поєднуються суб'єктно-діяльнісна парадигма та парадигма особистості як суб'єкта життєвого шляху, власної життєтворчості. Зважаючи на це, теоретико-методологічні здобутки концепції життєтворчості можуть виступати межами розуміння механізмів професійного розвитку особистості. Процес професійного розвитку, на думку В. Ямницького, варто розглядати як частину життєвого проекту, реалізація якого відбувається на підставі розгортання особистісних, професійних та процесуальних аспектів онтогенетичного розвитку особистості. Як засвідчують результати досліджень, співвідношення між аспектами в процесі професійного розвитку носить складний, нелінійний характер. За даними теоретичного аналізу, на етапі вибору професії домінуючим вважається онтогенетичний аспект, зміст якого складають індивідні особливості розвитку

(задатки, здібності, психофізіологічні особливості), на етапі первинної професіоналізації провідним виступає особистісний (комплекс особистісних характеристик) і на стадії професіоналізації – професійний (комплекс професійних ЗУН та професійно важливих якостей, що забезпечують успішність діяльності) [11].

В. Ямницький зазначає, що проблема професійного розвитку особистості знаходиться на перетині двох визначальних напрямів сучасної психологічної науки – психології розвитку та психології життєвого шляху особистості, – і цілком обґрунтовано посідає особливе місце серед інших психологічних досліджень. Особливістю означеної проблематики є: врахування онтогенетичних закономірностей розвитку особистості (її процесуальний аспект); розуміння того факту, що етап професіоналізації особистості безпосередньо пов'язаний із побудовою власного життєвого проекту, вибору спрямованості власної життєвої активності (змістовний, сутнісний аспект проблеми). У цьому контексті проблема професійного розвитку перетинається з психологічним простором життєтворчості особистості, дослідження якого останнім часом набирають все більшої актуальності як у вітчизняній психологічній науці, так і у світовій психології.

Отже, на думку професора В. Ямницького, репрезентація різноспрямованих підходів до дослідження суб'єктності професійного розвитку особистості засвідчує важливість та переконливість наукових здобутків, отриманих в межах кожного з них. Водночас спостерігається перетин смислових просторів, певна умовність та штучність такої диференціації. Натомість, обрання в якості теоретичного підґрунтя положень концепції розвитку життєтворчої активності дозволяє висунути ідею інтегративного підходу до професійного розвитку особистості. Його особливістю є уявлення про симультанний характер розгортання особистісних, професійних та процесуальних аспектів онтогенетичного розвитку особистості та набуття статусу суб'єкта власної життєтворчої активності. Водночас професійний аспект є проекцією завдань розвитку, що формуються на підставі психофізіологічних змін та особистісних новоутворень, на соціальну ситуацію розвитку, зміст якої полягає у набутті статусу суб'єкта професійної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Описаний вище контекст бачення професійного розвитку особистості створює концептуальне підґрунтя для теоретичного та передумови для подальшого практичного дослідження проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І. Духовна енергія вчинку // Освіта і управління. – 2005. – № 1. – С. 51–58.
2. Зеер Е. Психологія професійної освіти: Навч. посібник / Е. Зеер. – К.: Вид-во Урал. держ. проф.-пед. ун-ту, 2000. – 244 с.
3. Кэлвин С., Гарднер Л. Теории личности / С. Кэлвин, Л. Гарднер ; пер. И. Гриншпун. – М.: «КСП+», 1997. – 1005 с.
4. Леонтьев Д. Очерк психологии личности / Д. Леонтьев – М.: Смысл, 1997. – 64 с.
5. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – пер. с англ. – СПб.: Питер, 2006. – 352 с.
6. Оллпорт Г. Личность в психологии / Г. Оллпорт. – пер. с англ. – М.: КСП+, СПб.: Ювента, 1998. – 345 с.
7. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – пер. с англ. – М.: Изд. группа «Прогресс»; Универс, 1994. – 480 с.
8. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – пер. с англ. – М.: Прогресс, 1990. – 356 с.
9. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм. – пер. с англ. – М.: Республика, 1992. – 430 с.
10. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – пер. с нем. – М.: Республика. – 1994. – 524 с.
11. Ямницький В. Професійний розвиток особистості в контексті психології життєтворчості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/185>.
12. Ямницький В. Психологічні чинники розвитку життєтворчої активності особистості в дорослому віці : дис. ... д-ра псих. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В. Ямницький; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 409 с.

УДК 378.14:371

ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ЦІЛЕСПРЯМОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПО ФОРМУВАННЮ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Мосейчук Ю.Ю., к. фіз. вих., доцент,
завідувач кафедри фізичної культури та основ здоров'я
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті обґрунтовано потребу формування культури здоров'я у майбутніх фахівців галузі 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 014 «Середня освіта. Фізична культура». Здійснено спробу висвітлити потребу впровадження психолого-педагогічних інновацій у професійну підготовку, яка спрямована на формування високого рівня обізнаності у сфері збереження та зміцнення здоров'я. Автором зосереджено увагу на характеристичні теоретичного, методологічного й практичного концептів формування культури здоров'я майбутніх учителів фізичної культури з урахуванням усієї складності й різноманіття міждисциплінарних підходів, що визначають та зумовлюють збереження здоров'я майбутніх фахівців засобами фізичного виховання у процесі непевної професійної підготовки.

Ключові слова: культура здоров'я, майбутні учителі фізичної культури, фізичне виховання, суперечності, теоретичний, методологічний, практичний концепти.

В статье обоснована необходимость формирования культуры здоровья у будущих специалистов отрасли 01 Образование/Педагогика, специальности 014 «Среднее образование. Физическая культура». Предпринята попытка осветить необходимость внедрения психолого-педагогических инноваций в профессиональную подготовку, которая направлена на формирование высокого уровня осведомленности в сфере сохранения и укрепления здоровья. Автор сосредоточил основное внимание на характеристике теоретического, методологического и практического концептов формирования культуры здоровья будущих учителей физической культуры с учетом всей сложности и многообразия междисциплинарных подходов, определяющих и обуславливающих сохранение здоровья будущих специалистов средствами физического воспитания в процессе непрерывной профессиональной подготовки.

Ключевые слова: культура здоровья, будущие учителя физической культуры, физическое воспитание, противоречия, теоретический, методологический, практический концепты.

Moseychuk Y.Y. THE SUBSTANTIATION OF THE NECESSITY OF PURPOSEFUL ACTIVITY ON THE FORMATION OF HEALTH CULTURE OF FUTURE TEACHERS

The article substantiates the necessity of health culture in future experts' industry 01 Education / Pedagogy, specialty 014 «High school. Physical Education». An attempt was made to highlight the need for the implementation of psycho-pedagogical innovations in professional training, which is aimed at the formation of a high level of awareness in the field of preservation and promotion of health. The author focuses on the characteristics of the theoretical, methodological and practical concepts of a health culture of future teachers of physical education considering the complexity and variety of interdisciplinary approaches that define and determine the health preservation of future specialists by means of physical education in the process of professional training.

Key words: health culture, future teachers of physical education, physical education, contradictions, theoretical, methodological, practical concepts.